

פתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה חלק א'

שאלון מספר: 022105, 220

מוגש על-ידי נעמי בלנק

מורה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון – יחידת מבוא 1870 – 1920

שאלה מספר 1

השינויים שחלו באירופה בתחומי המדע והטכנולוגיה והשפעתם:

שינוי בתחום המדע והשפעתו- התפתחות הרפואה-

מדע הרפואה אפשר חשיפתם של חיידקים מסוכנים והמציא חיסונים ותרופות לחיסולם. לואי פסטר הצרפתי היה חלוץ תורת החיסונים. כך נעצרה התפשטותן של מחלות מדבקות ומסוכנות כמו: דבר, מלריה ואבעבועות שחורות שגרמו לתמותה רחבה. גידול עצום באוכלוסייה התאפשר בעקבות התפתחות הרפואה - אוכלוסיית העולם בכלל ואוכלוסיית אירופה בפרט גדלה באפן משמעותי: ב-1870 היו באירופה 300 מיליון איש וב-1914 כ-500 מיליון איש. גידול זה התאפשר במידה רבה הודות להתפתחות הרפואה ופיתוח שירותי בריאות. שירותי רפואה ושירותים סניטאריים שהתפתחו בערים הגדולות תרמו לצמצום מקרי המוות שמקורם בכלוך וזוהמה. חל שיפור משמעותי באיכות המזון והתוצרת החקלאית הגיעה ממקום למקום באמצעי תחבורה מודרניים. הגידול באוכלוסיה הביא לתחילתה של הגירה המונית: מהכפר אל העיר, ממדינה למדינה באירופה והגירה בין יבשתית מיבשת ליבשת. 70 מיליון איש היגרו מאירופה לאזורים שונים בעולם ובעיקר לאמריקה ולאוסטרליה. ארה"ב משכה את מרבית גלי ההגירה ונחשבה ל"ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות", בשל אופייה הליברלי וההזדמנויות הכלכליות שהציעה.

שינוי בתחום הטכנולוגיה והשפעתו-

המצאות כמו: הטלגרף-1844 (הומצא ע"י סמואל מורס ואפשר להעביר הודעות למרחקים בשפת סימנים וסמלים במהירות יחסית גבוהה), הטלפון – 1876 (הומצא ע"י אלכסנדר גרהאם בל בארה"ב ואפשר קיומן של שיחות בתחילה לטווחים קצרים ואח"כ לטווחים ארוכים, חוצי יבשת). פיתוח האנרגיה החשמלית ונורת

החשמל-1882 (הומצאה ע"י תומס אדיסון. הנורה החליפה את תאורת הגז)
המצאה זו שינתה את חייו של האדם: קצב החיים ומהלכם לא נקבע עוד ע"י השמש
אלא ע"י האדם המפעיל אנרגיה חשמלית ויכול להאריך את היום לצורך בילוי
בשעות הפנאי ולצורך שעות עבודה נוספות. המושג "חיי לילה" קיבל משמעות
מיוחדת ויחד עימו גם התפתחה תרבות הפנאי. על בסיס זה נבנה הראינוע הראשון
שנקרא אח"כ קולנוע והיה סוג בידור חדש.

שאלה מספר 2

שינויים בתחום הכלכלה-

האמנציפציה במערב אירופה פתחה בפני היהודים אפשרויות כלכליות חדשות. היא
אפשרה ליהודים רבים להגר מארצות נחשלות במזרח אירופה, שבהן הסיכוי
להתפתח נמוך, אל ארצות מערביות מפותחות. התאפשרה הגירה מהכפר אל העיר,
היהודים יכלו לרכוש מקצוע והשכלה אקדמית, לקחת חלק בפעולות של מסחר
מודרני ובנקאות, בתעשייה ובמקצועות חופשיים, בעיתונות ובאמנויות ואף בעמדות
בכירות בצמרת המדינה.

משקלם של היהודים במקצועות חופשיים מסוימים כמו רפואה, עיתונות ועריכת
דין היה רב במיוחד, הרבה מעבר למשקלם באוכלוסייה. כך החלה לצמוח בורגנות
יהודית, בתוך הבורגנות הכללית. התקדמותם הייתה מהירה, ומספר היהודים
שלקחו בה חלק היה גדול יחסית למספרם באוכלוסייה. דוגמה להצלחה כלכלית
היא מעמדה של **משפחת רוטשילד**. מוצאה של המשפחה בגרמניה, ענפים שונים של
המשפחה התיישבו בבירות אירופה, והקימו רשת ענפה של בנקאות, השקיעו
במסילות ברזל, בנפט ובמכרות. בלונדון ובפריז הוענקו לבני רוטשילד תוארי
אצולה, הם נבחרו לפרלמנט, ומילאו תפקידים מכריעים בפיתוח הכלכלה. שם
נקשר בהצלחה כלכלית ענפה חובקת עולם. עובדה זו עוררה הערצה, אך גם קנאה
ופחד מפני "העוצמה היהודית".

שינויים במעמד המשפטי והחוקי ובמעמד הקהילה

לקראת סוף המאה ה-19 ניתנה ליהודים במערב אירופה אמנציפציה חוקית: שוויון
זכויות פוליטי ומשפטי. מעמדו המשפטי והחוקי של היהודי כפרט, הפך שווה
למעמד האזרחים הלא יהודים. האמנציפציה אפשרה לכל אדם ללא קשר לדתו,
לקבל הזדמנויות שוות בכל תחום כמו עבודה, מגורים, לימודים וכו'. הודות לכך,
החלו היהודים להשתלב במסגרות כלכליות קפיטליסטיות, והם בלטו בפיתוח

התעשייה, במערכת הבנקאית ובמקצועות חופשיים. לאמנציפציה היה ממד נוסף. תפקיד הקהילה היהודית נחלש, המעמד הציבורי של היהדות הצטמצם, והדת הפכה לעניינו הפרטי של היחיד ולא מאפיין לאומי. לעומת זאת, במזרח אירופה לא קיבלו היהודים שוויון זכויות, וחלקם הגדול המשיך לשמור על המסורת היהודית. יוצאי הדופן היו בקרב חילונים תומכי תנועת ההשכלה ובקרב צעירים ציוניים או מהפכניים.

צרפת הייתה המדינה הראשונה שהעניקה אמנציפציה ב-1791. המדינה המודרנית, שצמחה בצרפת לאחר המהפכה הצרפתית, העניקה שוויון לכל האזרחים בפני החוק כיחידים, אך לא הכירה בהם כלאום. ממחצית המאה ה-19 הצטרפו מדינות נוספות לתהליך והעניקו אמנציפציה ליהודים. האמנציפציה התקבלה בקרב היהודים בהתלהבות, והובילה לניסיונות השתלבות בחברה הסובבת אותם. היהודים האמינו ששוויון הזכויות יאפשר להם להישפט לפי ערכם כבני אדם ללא כל קשר למוצאם או לדתם.

שאלה מספר 3

עוד לפני בואם של אנשי העלייה הראשונה לארץ ישראל, שונו מסגרות החינוך בארץ. עם זאת, בעשור הראשון לעלייה זו החל להתגבש בארץ ישראל גרעין של חברה יהודית חדשה, ונוצרו דפוסי תרבות לאומיים חדשים. רעיון החייאת השפה העברית כחלק מתחייה לאומית יהודית החל לחלחל עוד קודם, בכתביה יהודית בגולה, בעיקר בקרב משכילים יהודים במזרח אירופה. העם היהודי המפוזר בתפוצות דיבר בשפות שונות: יידיש, לדינו ומעין ערבית יהודית בארצות דוברות ערבית. ההנחה הייתה שהנהגת השפה העברית כשפה לאומית תלכד את העם היהודי, ותהיה חלק מתהליך התחייה הלאומית.

בני העלייה הראשונה החלו במאבק ליישום רעיון זה. מאבק להחדרת השפה העברית לחיי היום יום, לכתביה העיתונאית והספרותית וכשפת לימוד בבתי הספר. המפורסם והבולט במאבקו היה **אליעזר בן יהודה**, ששאף להפוך את העברית לשפה חיה כאמצעי לגיבוש לאומי.

אליעזר בן יהודה יצא למאבק, שמטרתו לשכנע את הציבור בארץ בחשיבות השימוש בשפה העברית לא כשפת קודש, אלא כשפת שיח יום יומי וכשפת לימוד במוסדות החינוך. הוא הוציא לאור עיתון בשפה העברית בשם "הצבי", כתב בעברית בעיתונים אחרים, וייסד את "ועד הלשון העברית". הוועד קבע כללים

דקדוקיים וחדש חידושי לשון, ובכך העשיר את השפה העברית במילים חדשות. במשך השנים שינה הוועד את שמו ל"אקדמיה ללשון העברית". חלק מהחידושים נכתבו ב"מילון הלשון העברית הישנה והחדשה", הכולל 17 כרכים שמכילים מילים חדשות בשפה העברית.

החינוך הפך לסמל למלחמה למען תרבות ושפה עברית. במושבות הוקמו גני ילדים ובתי ספר שבהם לימדו בעברית תוך קשיים רבים: היעדר מורים יודעי עברית, היעדר חומרי לימוד בעברית ומחסור במונחים ובמילים שבהם אפשר להשתמש. לצד מוסדות אלה פעלו מוסדות חינוך של חברת "עזרה" שבהם לימדו בגרמנית, ומוסדות חינוך של "אליאנס" ("כל ישראל חברים") שבהם לימדו בצרפתית. שיאו של העימות, שנודע בכינוי "מלחמת השפות", על מקומה של השפה העברית במוסדות חינוך התעורר סביב ההחלטה להקים את הטכניון בחיפה. בהקמתו היו מעורבים נציגי חברת "עזרה" של יהודי גרמניה וכן נציגי התנועה הציונית. הוועד המנהל של המוסד החליט כי שפת ההוראה תהיה בעיקר גרמנית. הציונים שבועד המנהל התנגדו, וטענו כי שפת ההוראה הדומיננטית צריכה להיות עברית. הוויכוח התפשט ליישוב כולו. הסתדרות המורים העבריים הכריזה על שביתה, וחלק גדול מהמורים ומהתלמידים במוסדות "עזרה" הצטרפו למאבק בהחלטת הרשויות, עזבו את מוסדות הלימוד של "עזרה", ונקלטו בבתי ספר אחרים שבהם הורו בשפה העברית.

נוסף על כך קוימו אספות מחאה והפגנות ברחבי הארץ. ההסתדרות הציונית הקימה בתוך חודשים ספורים רשת של מוסדות חינוך עבריים, כמו בית המדרש למורים ובית הספר הראלי בחיפה. רשת החינוך של "עזרה" התרוקנה בהדרגה ממוריה ומתלמידיה. השפה העברית ניצחה במאבק, והפכה לשפת ההוראה השלטת ברוב מוסדות החינוך. עד מהרה התרחב ניצחון זה, ומוסדות החינוך בארץ עברו בהדרגה לידי מוסדות היישוב.

בתקופת העלייה השנייה הייתה בארץ פריחה רוחנית-ספרותית רחבה. עשרות סופרים ישבו בא"י, בעיקר ביפו ובתל אביב, ותרמו בכתביבתם לפריחה תרבותית של ממש. סביב העיתונים העבריים "האחדות" ו"הפועל הצעיר" התרכזה קבוצה של סופרים וביניהם חיים ברנר שבכתביבתו הביקורתית עודד רבים אחרים לכתוב ולהתפלמס, דבורה בארון וסופר צעיר בשם שמואל יוסף עגנון, שהוציא לאור את ספרו הראשון "והיה העקוב למישור".

שאלה מספר 4

המצטרפים לתנועה הציונית היו בעלי רעיונות משותפים.

- א. האנטישמיות בסיסית ושורשית ונובעת ממצבו הלא נורמלי של העם היהודי. זו בעיה ללא פתרון, ולכן אין ליהודים סיכוי להיאבק בה ולנצח. האנטישמיות מסכנת את הקיום היהודי ואף מובילה להתבוללות.
- ב. הפתרון היחיד הוא פתרון לאומי. חידוש של ההכרה והזהות הלאומית היהודית תוך שאיפה להגדרה עצמית. לכן חשוב להקים מרכז יהודי עצמאי בארץ ישראל ולהשיג את היעד הלאומי באמצעות פעילות עצמאית ונכונות לקבל עזרה מצד מדינות שיגלו עניין ואינטרס משותף.

שאלה מספר 5

הצדדים היריבים:

מדינות המרכז- גרמניה, אוסטרו-הונגריה, האימפריה העות'מנית ובולגריה. "מדינות ההסכמה"- צרפת, אנגליה ומושבותיה (אוסטרליה וקנדה), איטליה, רוסיה, סרביה, ארצות הברית ובלגיה.

ארצות הברית הכריזה על מלחמה רק ב-1917.

- א. מלחמת חפירות. תוכניות המלחמה בשני הצדדים היו למלחמה שתסתיים בתוך חודשים ספורים, אך בפועל נמשכה המלחמה כארבע שנים. מרביתה הייתה מלחמת חפירות, הן בחזית המערבית בין גרמניה לצרפת (לאורך כ-760 קילומטרים) והן בחזית המזרחית בין גרמניה ואוסטרו-הונגריה לבין רוסיה (לאורך מאות קילומטרים בין הים הבלטי לים השחור).
- מלחמת החפירות הייתה למעשה מלחמת התשה אכזרית וממושכת ללא תזוזה, ללא התקדמות רגלית או אחרת, ללא כל אפשרות להכרעה. אף אחד מהצדדים לא שיפר עמדות, ולא יכול היה להוביל לניצחון באמצעות התקדמות. הצבאות התחפרו ועברו למגננה מחופרת בחפירות תת-קרקעיות, שהיו מוגנות בגדרות תיל תוך המטרת טונות של פצצות שנורו מתותחים וממרגמות.

כל ניסיון לשפר עמדות עלה במאות הרוגים. המטרה היחידה הייתה לשרוד! קרבות שהפכו לסמל היו קרבות ורדן וסוס (לאורך הגבול בין צרפת לבלגיה). במשך כמעט כשנה במהלך 1916 השתתפו יותר משני מיליון חיילים בקרב

באזור מצודת ורדן שעל הנהר מזו בצרפת, בשטח של פחות מ-150 קמ"ר. המצודות באזור עברו מיד ליד ללא הכרעה ממשית. כעבור כשנה הצליחו הצרפתים בראשות הגנרל פטן להחזיר לעצמם את רוב השטח. התוצאות האסטרטגיות של קרבות אלה היו אפסיות, והמחיר האנושי כבד ביותר: 350 אלף גרמנים וכ-330 אלף צרפתים נהרגו. בעיצומה של המערכה על ורדן פתחו הבריטים במתקפה על הסום. המערכה הייתה קצרה יותר מהמערכה על ורדן, אך האבדות כבדות עוד יותר: 500 אלף גרמנים, 400 אלף בריטים ו-200 אלף צרפתים נהרגו. גם לקרב זה לא הייתה כל חשיבות אסטרטגית. שני הקרבות הללו הפכו לסמלי מלחמת העולם הראשונה. מלחמה הדורכת במקום, ללא אפשרות הכרעה, נמשכת תקופה ממושכת, ללא חשיבות אסטרטגית, ללא מטרה מוגדרת ועם מספר אבדות כבד ביותר.

ב. מלחמה טוטאלית. המלחמה הפכה למלחמה כוללנית המשפיעה על כל תחומי החיים. הן החזית והן העורף גויסו לצורכי המלחמה. בחזית נעשה שימוש בטכנולוגיות לחימה חדישות. חיל הפרשים, שהיה עד אז אחד מהחילות החשובים, איבד מערכו במהלך מלחמת החפירות, ואת מקומו תפסו תותחים ומרגמות, טנקים, מטוסים וצוללות שהוסיפו על הקטל ההמוני. במלחמה זו נעשה לראשונה שימוש בחומרי לחימה כימיים, שהפעילו הגרמנים כדי לפגוע כמה שיותר בהמונים. נעשה שימוש בטקטיקות שונות שאינן צבאיות. לדוגמה: עידוד התסיסה הלאומית באימפריות יריבות: הגרמנים עודדו את האירים למרוד בממשלה הבריטית, הבריטים עודדו תנועות לאומיות וביניהן את התנועה הציונית למרוד באימפריה העות'מנית. דרך נוספת הייתה פגיעה כלכלית. הטלת מצור ימי על מדינות יריבות כדי לחסל את הסחר הבינלאומי שלהן. בעורף התבצע גיוס המוני של כ-63 מיליון איש לצבא, ומתוכם נפגעו כ-60 אחוז, ובהם שמונה מיליון הרוגים וחצי. כל המשאבים הכלכליים של המדינה הופנו לצורכי החזית, וככל שנמשכה המלחמה, כך הכביד הנזק הכלכלי יותר ויותר.

פרק שני – בניין הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל והיחסים בין יהודים, ערבים ובריטים בין שתי מלחמות העולם

אפשרות א' - שאלות נושא

שאלה מספר 6 סעיף א'

טופס המנדט הבריטי כלל התחייבויות בשלושה תחומים עיקריים:

התחייבויות הקשורות לכלל הארץ ותושביה

- א. בריטניה התחייבה להבטיח את זכויותיהם של הלאומים השונים החיים בארץ ישראל, את מעמדם האישי ואת זכויותיהם הדתיות.
- ב. ייבחנו הזכויות והתביעות של העדות השונות ביחס למקומות הקדושים. לקיים חופש מצפון של כל עדה ועדה ללא הפליה על רקע דת, גזע ולשון. שמירה על זכותה של כל עדה לקיים מערכת חינוך משלה, המותאמת לתפיסה הכוללת של הממשלה.

התחייבויות הקשורות להקמת הבית הלאומי-היהודי בארץ ישראל. טופס המנדט

הכיר בהצהרת בלפור כבסיס למנדט. סעיפי המנדט הדגישו את הקשר ההיסטורי בין העם היהודי לבין ארץ ישראל, וקבעו את מחויבותה של ממשלת בריטניה לפיתוח כלכלי, מדיני ומנהלי של הבית הלאומי-היהודי. בפעילות זו תיעזר ממשלת המנדט ב"סוכנות היהודית", ותשתף עמה פעולה בנושאים הנוגעים להקמת הבית הלאומי. לצורך כך הוכרה ההסתדרות הציונית כ"סוכנות יהודית". ממשלת המנדט התחייבה לעודד עלייה ולעודד התיישבות ללא פגיעה באזרחי הארץ. וכן התחייבה לשמור על השפה העברית כשפה רשמית לצד השפות הערבית והאנגלית.

שאלה מספר 6 סעיף ב'

ההתיישבות העירונית:

התפתחות העירונית- בני העלייה הרביעית הכניסו הון רב לארץ אשר הביא להרחבת השקעות בבניית מפעלים חדשים, בקניית קרקעות ויישובן. ענף הבניין זכה לתנופה עצומה ובעקבותיו זכו ענפים רבים אחרים לפריחה כלכלית.

ההתפתחות בענפי הבניין והתעשייה לוותה בתנופה מחודשת של קניית אדמות, הן ע"י אנשים פרטיים והן ע"י מוסדות הישוב. בתקופה זו נרכשו אדמות עמק חפר ואדמות באזור חיפה ועכו. אדמות שנקנו באזור מפרץ חיפה נועדו לפתח אזור תעשייתי ליד העיר חיפה. רכישה זו הבהירה את השינוי שחל בתפיסת הקרן

הקיימת, שרכשה אדמות חקלאיות, אך ניסתה גם לפתח אזורי תעשייה. האדמות שנרכשו סביב העיר חיפה הרחיבו את העיר חיפה ובהן נבנו שכונות חדשות. כך, גם בירושלים נקנו אדמות והורחבה ההתיישבות העירונית.

תל-אביב זכתה בשנים אלה לפריחה ממשית. אוכלוסייתה גדלה פי שניים ומנתה כ- 50,000 איש. ברחבי העיר הוקמו רחובות חדשים ומודרניים, נפתחו חנויות ובתי קפה. העיר הפכה למרכז בילוי, מסחר ולמרכז תרבותי.

בשנים אלה נוסדו תיאטראות כמו: תיאטרון "האוהל" ו"הבימה", נוסדה האופרה הישראלית ו"התזמורת הסימפונית", הוקם קולנוע "עדן", שבעקבותיו הוקמו בתי קולנוע נוספים. בשנים אלה זכתה השירה והספרות העברית לפריחה עם עלייתם של ח.נ. ביאליק ושאלו טשרניחובסקי. התפתחות הספרות והשירה העברית הביאו להתפתחות נוספת בשפה העברית.

כמו כן, חל שינוי משמעותי בהתפתחות מוסדות החינוך, מערכת החינוך התפצלה בין החינוך הדתי ובין זרם חילוני שהיה קשור לתנועת הפועלים. מוסדות ההשכלה הגבוהה: הטכניון והאוניברסיטה העברית התפתחו אף הם והשלימו את מערך החינוך היהודי בא"י.

התפתחות החקלאית- התיישבותית - בתקופת העלייה הרביעית המשיכו להגיע לארץ חלוצים למטרת התיישבות חקלאית. חלקם קנו אדמות בהון פרטי וחלקם התיישבו על אדמות שניקנו ע"י מוסדות הישוב. בשני תחומים אלה: ההתיישבות הפרטית וההתיישבות החלוצית- לאומית הייתה התפתחות משמעותית.

האדמות שנקנו ע"י הקרן הקיימת היו בעמק יזרעאל, בעמק חפר, בעמק הירדן ובשרון. המטרה הייתה לישוב את השפלה וליצור רצף טריטוריאלי יהודי באזור השפלה והחוף. רוב הישובים הוקמו במתכונת שהייתה נהוגה בעלייה השנייה והשלישית: קיבוצים, קבוצות ומושבים.

מבין העולים בעלייה רביעית היו שהעדיפו להשקיע את כספם בקניית אדמות פרטיות. אדמות פרטיות ניקנו במחירים נמוכים באזור ת"א ובאזור השרון. ניתן היה להתיישב על חלקות קרקע גדולות ולעסוק בגידול פרי הדר לפרנסה. ענף פרי הדר הפך בהדרגה לאחד מענפי הייצוא החשובים של הישוב היהודי. חלק מהמתיישבים לא רצו להיות חקלאים והניחו כי ניתן להתפרנס מגידול פרי הדר בהשקעה מצומצמת יחסית תוך התבססות על עבודה ערבית ויהודית זולה. חלק מיישובים אלה הפכו במשך השנים לערים כמו: הרצלייה, רעננה, פרדס חנה ועוד.

הנציבים הבריטים סייעו להתפתחות זו כך:

- א. הוקמה תשתית בתחומים של התחבורה והתקשורת. בעידוד בריטי וביוזמה בריטית הונחה תשתית לסלילת רשת כבישים מודרנית, הונחה מערכת מסילות ברזל, פותחו רשתות טלגרף וטלפון וכן הוקמה מערכת דואר.
- ב. פעולות רחבות בתחום הבריאות. ברחבי הארץ הוקמו שירותי בריאות, הונהגו הרגלי תברואה והיגיינה, הותקנו מערכות לאספקת מים נקיים, כל אלה צמצמו את רמת התמותה בארץ, ותרמו לריבוי טבעי גבוה. מחלקת הבריאות פעלה במרץ וביעילות נגד מגיפות הדבר והטיפוס, שגרמו חללים רבים.
- ג. פעולות רחבות בתחום החינוך. בוצעו פעולות רחבות לביעור הבערות, תקציבי החינוך גדלו, והנציבים הבריטיים הכירו בשפה העברית כשפה רשמית לצד השפות הערבית והאנגלית. פתיחת האוניברסיטה העברית בשנת 1925 סימלה את תנופת הפיתוח של החינוך העברי בארץ ישראל.
- ד. גלי העלייה לארץ. גלי העלייה תרמו אף הם לשינוי פניה של הארץ ולפיתוחה. הרברט סמואל אפשר המשך עלייה יהודית לארץ ישראל, ונתן 16,500 רישיונות עלייה בשנה (בניגוד למדיניותו של הממשל הצבאי הבריטי שמנע עלייה יהודית לארץ ישראל). כך גדלה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל מ-55 אלף יהודים בסוף מלחמת העולם הראשונה לכ-104 אלף יהודים בשנת 1924. נוסף על כך, הממשל הבריטי עודד התיישבות יהודית, ואכן בתוך שנים ספורות הוכפל מספר היישובים ל-100 יישובים יהודיים ברחבי ארץ ישראל.
- ה. סיוע כלכלי בעת מצוקה. הנציבים סמואל ופלומר יזמו עבודות ציבוריות כדי ליצור מקורות פרנסה, ובעיקר סייעו ליישוב בזמן המשבר הכלכלי בתקופת העלייה הרביעית באמצעות הלוואות והעסקת עובדים בעבודות יזומות.
- ו. הממשל הבריטי עודד ממשל עצמי מקומי, והכיר במוסדות היישוב היהודי כמוסדות אוטונומיים בענייני פנים. היישוב היהודי ניצל גישה זו, והקים מערכות של ממשל עצמי: כנסת ישראל, הוועד הלאומי, "הסוכנות היהודית", הסתדרות העובדים. מוסדות אלה עבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הבריטים. שיתוף הפעולה התקיים בתחומים כמו העלייה, העבודות הציבוריות, ההתיישבות, החינוך והבריאות.

שאלה 7 מספר סעיף א'

דמות החברה הרצויה על פי גישת מחנה הפועלים:

יצירת חברה סוציאליסטית, שיתופית ושוויונית. חברה יצרנית המתבססת על הפועל העברי.

לפועל העברי יש שתי מטרות עיקריות:

א. שליחות מעמדית: יצירת מעמד פועלים חזק שיבנה את הבית הלאומי.

ב. שליחות לאומית: מעמד הפועלים ינהיג את העם לקראת מהפכה וגאולה. ההון יהיה בידי המוסדות הלאומיים שישקיעו בפיתוח הארץ וישובה.

שאלה מספר 7 סעיף ב'

ז'בוטינסקי התנגד בתוקף לתפיסה הסוציאליסטית והיה בעל השקפת עולם ליברלית. לטענתו הסוציאליזם פוגע בשאיפות הלאומיות של העם היהודי- הלאום חשוב יותר מכל תפיסה מעמדית.

התנועה הרוויזיוניסטית רואה את עצמה כמייצגת הבורגנות והקפיטליזם ושואפת להקים בא"י חברה ציונית המתבססת על הון פרטי ויזמה החופשית, על עידוד המסחר והתעשייה העוזרים לפיתוחה של הארץ. יש לאסור על קיומן של שבתות הפוגעות בבניין הבית הלאומי ולקיים בורות במידה וקיימות מחלוקות. כל המאמצים צריכים להיות מכוונים לבניית הבית הלאומי ללא כל העדפה מעמדית. ההתיישבות הפרטית חשובה יותר מההתיישבות הקולקטיבית שאפינה את העליות השנייה והשלישית.

ז'בוטינסקי הציב למעשה תפיסת עולם קפיטליסטית כנגד תפיסת העולם הסוציאליסטית שהייתה מקובלת עד כה.

בקטע שלפנינו מציין הכותב כי הסוחר הוא אחד מבוני הארץ. אין להתייחס רק לאיכרים ופועלים, כפי שטוענים הסוציאליסטים, כבוני הארץ. לא ניתן לבנות ארץ ולבסס משק כלכלי ללא מעמד הסוחרים. המסחר עומד בבסיסה של כל חברה ובבסיסה של כל התפתחות ציבורית, כלכלית- חברתית. ז'בוטינסקי מיחס לסוחר תפקיד חלוצי שבלעדיו לא ימומש המפעל הציוני.

אפשרות א' - שאלות גישור, שנות ה-30:

שאלה מספר 8

ההישגים בתחום הכלכלה:

בשנים אלה חלה התפתחות בערים הגדולות: חיפה, ירושלים ות"א. לישוב העירוני הצטרפו עולים בעלי הון וידע טכנולוגי: מהנדסים, מדענים, רופאים, מורים, אקדמאים, עו"ד ועוד. צמיחתו של הישוב העירוני גרמה לפיתוח מהיר בתשתיות, בענף הבניין ובתעשייה. מפעלים קטנים הורחבו והחלו להתפתח מפעלי ענק: "נשר", "שמן", " מפעלי ים המלח", "חברת החשמל", "המשביר המרכזי" ועוד. נפתח נמל תל-אביב ונוסדו חברות כמו: קואופרטיב "אגד", חברת "מקורות", "עלית", "שטראוס" וכן נוסדה רשת מלונות "דן". סה"כ נוסדו כ- 600 מפעלים חדשים בתקופת העלייה ה- 5.

ההישגים בתחום התרבות:

הישוב העירוני החלו להתפתח מפעלי תרבות בעידודם ויזמתם של העולים מגרמניה. לדוגמא: נוסדה התזמורת הפילהרמונית הישראלית. תיאטרון ומופעי קונצרטים. החלו לפעול בתי קפה ומסעדות, כל אלה תרמו רבות לפיתוח המעמד הבורגני בארץ.

שאלה מספר 9

יישובי "חומה ומגדל" הוקמו על אדמות שרכשה קודם לכן הקרן הקיימת לישראל. העלייה על הקרקע החלה בשעות הבוקר המוקדמות, ונמשכה עד רדת החשכה באותו יום. היישוב הוקף בחומה, ובה מוקמו עמדות ירי ותצפית. במרכז החומה ניצב מגדל, ועליו זרקור גדול ומסביב גדר תיל שתקשה את הגישה ליישוב. כך עד הערב היה היישוב מוגן מפני התקפה ערבית. במרכז היישוב הוקמו צריפי מגורים. בהקמת היישובים סייעו אנשי ההגנה, והתקבלו אישורים לעלייה על הקרקע מידי הבריטים. המדיניות הבריטית השתנתה עם פרסום "הספר הלבן", ועקב כך נאסרה העלייה על הקרקע. מנהיגי היישוב החליטו להמשיך במבצעי "חומה ומגדל" באישון לילה, בניגוד למדיניות הבריטית. שיטה זו פתחה פתח להתיישבות מסוג חדש גם בתנאים ביטחוניים קשים, שיעצב את גבולות הארץ וישפיע עליהם.

כשהתכנסה "ועדת פיל" המתינו ביישוב לפרסום מסקנותיה. המנהיגות היהודית כבר ידעה (איך?!) כי הוועדה עומדת להציע תוכנית לחלוקת הארץ לשתי מדינות. ביישוב התגבשה הדעה כי יש "לקבוע עובדות בשטח" באזורים ריקים מהתיישבות יהודית. בשלב זה נראתה שיטת "חומה ומגדל" כמתאימה ביותר ליישום גם באזורים מרוחקים ומסוכנים מבחינה ביטחונית.

במשך כשנה וחצי מחידוש ההתיישבות היהודית לאחר פרוץ המרד הערבי ועד פרסום מסקנות "ועדת פיל" ביולי 1936, עלו על הקרקע 14 יישובים במתכונת זו. "ועדת פיל" פרסמה את מסקנותיה, והבהירה כי כוונת הבריטים ליצור שתי מדינות: ערבית ויהודית, כאשר שטחה של המדינה היהודית ישתרע על פני 17 אחוזים בלבד משטחי ארץ ישראל. עקב כך החליטה התנועה הציונית להמשיך ולהיאבק על שטחי ארץ ישראל, על גודלה של המדינה היהודית.

ההחלטה כללה תוכנית מעשית שמטרתה המשך התיישבות באזורים אסטרטגיים-חיוניים, וכן יצירת רצף טריטוריאלי בין אזורים שונים בארץ, למשל בין אזור הגליל העליון לבין הגליל התחתון. אחר כך הוקמו יישובים בעמק בית שאן, בגבול הצפון, בדרך לירושלים ובהרי מנשה. אחד ממבצעי ההתיישבות הנודעים היה בחניתה. בסך הכול הוקמו במשך שלוש שנים וחצי 60 יישובים חדשים בתנאים ביטחוניים וכלכליים קשים.

שאלה מספר 10

דרכי המאבק נגד הבריטים ונגד הישוב היהודי:

- א. הקמת הוועד הערבי העליון בראשות חגי אמין אל חוסייני, כדי לאלץ את בריטניה להיענות לתביעות הערביות.
- ב. הוועד החליט על "שביתה כללית" ובפיו היו מספר דרישות: הפסקה מיידית של העלייה היהודית לארץ ישראל, הפסקה מיידית של מכירת קרקעות ליהודים והקמת "מועצה מחוקקת" וממשלה ייצוגית ערבית בעלת רוב ערבי. כך שותק כל המשק בארץ ישראל. פועלים ערבים הוזהרו לא לצאת לעבודה אצל יהודים. נמל יפו הושבת, ועל הפלאחים הערבים נאסר למכור תוצרת ליהודים.
- ג. ברחבי הארץ החלו פעולות טרור כלפי יהודים וכלפי מוסדות השלטון הבריטי. פעולות אלה כללו פגיעה בשכונות יהודיות בערים המעורבות, ירי על אוטובוסים ועל רכבות, מעשי רצח, שרפת שדות ופגיעה ברכוש.

ד. הערבים זכו לתמיכה כלכלית וצבאית מצד מדינות ערב השכנות. בארצות ערב הוקמו ועדים להגנת פלשתינ, שקראו לבריטניה לבחור בין הידוק יחסיה עם הערבים או עם הציונים. שיאה של התמיכה בערביי ישראל היה משלוח של מתנדבים מעיראק בראשות **פאוזי אל קאוקגי**.

שאלה מספר 11

עיקרי תוכנית החלוקה על פי ועדת פיל:
מאחר והמנדט הבריטי בתנאים אלה אינו בר ביצוע. לכן יש לחלק את הארץ בין שני העמים.
יש להקים מדינה ערבית שתכלול את עבר הירדן המזרחי וחלקים מעבר הירדן המערבי. המדינה הערבית תכלול את הרי יהודה ושומרון, את הנגב ואת השפלה הדרומית. מאחר שחלק משטחים אלה אינם ראויים לעיבוד חקלאי, ישלמו היהודים לערבים פיצוי כספי בכל שנה.
המדינה היהודית תכלול את הגליל, את עמק יזרעאל, את עמק בית שאן ואת אזור החוף מראש הנקרה בצפון ועד באר טוביה בדרום. שטח המדינה היהודית לא יעלה על 17 אחוזים.
אזור בשליטה בריטית יכלול את המקומות הקדושים, כדי למנוע סכסוכים על רקע דתי, וכן ערי נמל חיוניות לבריטים. האזורים בשטח שיפוט בריטי יהיו ירושלים, בית לחם וסביבותיה, עכו, טבריה וחיפה. בשתי המדינות יהיו לבריטים סמכויות פיקוח וביקורת.
הוועדה תמכה ברעיון חילופי האוכלוסין בין שתי המדינות: היהודית והערבית.

אפשרות ב' - שאלות גישור

שאלה מספר 12

מאפייניה של התארגנות הישוב היהודי בתחום הפוליטי - מוסדי:
מיד לאחר פרסום הצהרת בלפור וההכרה בהצהרה זו בכתב המנדט החלו ביישוב היהודי בניסיונות ליצור הנהגה לאומית, שתהיה בסיס לשלטון יהודי אוטונומי. הנהגה זו תייצג את היישוב היהודי, ותנהל משא ומתן עם הבריטים. ביישוב הוחלט לקיים בחירות לנציגות מוסכמת של היישוב.

היישוב היהודי שבחר את הנציגות כונה כנסת ישראל. כנסת ישראל כללה את כל בני היישוב היהודי בארץ ישראל, למעט החרדים שהוכרו כארגון אוטונומי בעל מעמד עצמאי. הבסיס החוקי של כנסת ישראל אושר על ידי שלטונות המנדט רק בסוף 1927.

בכנסת ישראל התקיימו בחירות לגוף ייצוגי שיקרא אספת הנבחרים, גוף זה היה מעין רשות מחוקקת, המוסד העליון של היישוב היהודי. תפקידיו היו: הטלת מסים, סיוע לנזקקים וטיפול בענייני חינוך ודת.

מתוך "אספת הנבחרים" נבחר הוועד הלאומי, שהוכר על ידי הבריטים כגוף רשמי המטפל בכל ענייני הפנים של היישוב היהודי. הוועד הלאומי היה מעין רשות מבצעת שתפקידה היו להוציא לפועל את כל ההחלטות של אספת הנבחרים, לייצג את כנסת ישראל בפני הממשל הבריטי, לפקח ולנהל את ענייניה הכלכליים של כנסת ישראל ולרכוש אדמות להתיישבות.

כך כבר בראשית דרכו פעל היישוב היהודי על פי כללים דמוקרטיים, ובחר בנציגיו לשלטון. האוטונומיה הפנימית שקיבל היישוב היהודי אפשרה ליישוב לקבוע כי היישוב יתבסס על שתי רשויות שונות.

שאלה מספר 13

"הקבוצה הגדולה" - הקיבוץ

בימי העלייה השנייה הוקמה מסגרת שיתופית בשם "הקבוצה הקטנה". מסגרת זו הגשימה רעיונות סוציאליסטיים במסגרות קטנות (בין 20-25 איש בקבוצה). בתקופת העלייה השלישית גבר זרם העולים, ונוצר צורך ליצור מסגרות חיים גדולות ופתוחות יותר שיאפשרו את קליטת העולים והשתלבותם. את רעיון "הקבוצה הגדולה" יזם **שלמה לביא** מכנרת שעלה בעלייה שנייה. הוא הציע להקים קבוצה גדולה יותר מזו שהייתה בעלייה שנייה. קבוצה שתתיישב על קרקע לאומית שנרכשה על ידי המוסדות הלאומיים. הקבוצה תקים מסגרת יישובית שוויונית רחבה ופתוחה, שתקלוט עולים חדשים ללא מיון.

במסגרת זו לא תהיה עבודה שכירה, וכל החברים יעבדו על פי יכולתם ויתחלקו בהכנסות באופן שווה על פי צורכיהם. החברים לא יחזיקו רכוש פרטי, וייהנו משירותים משותפים כמו מטבח, חדר אוכל, מכבסה ועוד. המסגרת הקטנה, טענו תומכי הרעיון, בלמה את ההתפתחות הכלכלית, בעוד המסגרת הרחבה תיתן תנופה כלכלית משמעותית לפיתוח הקבוצה.

המסגרת הרחבה תאפשר עיסוק בתחומי עבודה רבים ומגוונים, כמו חקלאות, מלאכה, תעשייה, מסחר ועבודות ציבוריות. יתרונה הגדול של "הקבוצה הגדולה" הוא ביכולתה לייצר את רוב הצרכים בעצמה, ולצמצם את תלותה בגורמים חיצוניים. כל החלטה חריגה במסגרת הקבוצה תתקבל על דעת אספת החברים בהכרעת רוב. במסגרת זו הוקמו מספר קיבוצים, וביניהם עין חרוד, תל יוסף ובית אלפא.

מושב העובדים

בשנת 1920 נקנו כ-70 אלף דונם בעמק יזרעאל. באזור זה הוקמה צורת התיישבות חדשה על פי רעיונותיו של **אליעזר יפה**. המטרה הייתה להקים יישוב שישלב בין רכוש פרטי, יוזמה אישית ועבודה עצמית לבין עקרונות של שיתוף ועזרה הדדית. לכל מתיישב ניתנה קרקע לאומית בחכירה. יתרונות החכירה היו בהמשך הפיקוח של ההנהגה הציונית על הנעשה ביישוב, וגם בכך שהמתיישבים לא יחששו לעבוד כאיכרים ולעסוק בעבודת האדמה. במושב תיאסר עבודה שכירה, ומי שיזדקק לידיים עובדות נוספות יקבל עזרה מחבריו ליישוב. כך הובטח מימושו של רעיון העזרה ההדדית והשיתוף. במושב נקבעו ועדות משותפות הנותנות שירותים ציבוריים ותרבותיים לכלל החברים ואף סיוע כלכלי לנזקקים. כן יוקמו מוסדות שיתופיים לשיווק ולאספקה, שישחררו את המתיישב לעבודה חקלאית בלבד. כך יוכל כל מתיישב להיות אדון לביתו ולמשפחתו, לבטא את עצמו, את כושרו ואת יוזמתו ולהיות אחראי לרווחיו ולהפסדיו. במקביל יוכל המתיישב ליהנות מחיי שיתוף ומעזרה הדדית. למעשה כך שולבו רעיונות הציונות והסוציאליזם. הניסיון הראשון להגשמת רעיונות אלה נעשה בנהלל. ב-1921 עלו על הקרקע 20 מתיישבים ראשונים, והחלו להכשיר את הקרקע. המושב תוכנן כטבעת שבמרכזה היו מבני ציבור, וסביבה בתים ומשקים. המרכז היה משותף לכולם, וסביבו הייתה לכל משפחה חלקה שהיא עיבדה.

שאלה מספר 14

הצעדים שנקטו הבריטים בעקבות מאורעות תרפ"א:

- א. מינוי ועדת חקירה - ועדת הייקראפט - הנציב הבריטי הראשון בארץ ישראל **הרברט סמואל** הורה על הקמת ועדת חקירה בראשות השופט **תומס הייקראפט**, שתבחן את גורמי המאורעות, ותמליץ המלצות ליישוב הסכסוך ולהפגת המתח.
- מסקנות חברי הוועדה: ההתפרצות הערבית הייתה ספונטאנית ולא מאורגנת. היא נבעה מרגשות של שנאה ופחד כאחד. הערבים חוששים מפני התיישבות יהודית ומפני הכרה בריטית בשאיפות הלאומיות היהודיות.
- כל עוד תמשיך בריטניה לתמוך בציונות, בעלייה יהודית ובהתיישבות בארץ ישראל, ימשיכו הערבים לחשוש לגורלם, לאדמתם ופרנסתם, ולכן ימשיכו במהומות.
- לאור מסקנות אלה, על בריטניה לצמצם את העלייה, את ההתיישבות ואת התמיכה ביישוב היהודי.
- ב. פרסום ה"ספר הלבן" של שר המושבות **וינסטון צ'רצ'יל** ובו מסקנותיו כשר המושבות לאירועים שקרו בארץ ישראל. "הספר הלבן" פירש את "הצהרת בלפור", והגדיר במפורש את מדיניותה של בריטניה כלפי המושבה הארץ ישראלית הכפופה לשלטון המנדט.

מסקנות "הספר הלבן"

1. הקמת "מועצה מחוקקת". במועצה זו יהיו נציגים לאוכלוסייה המוסלמית, היהודית, הנוצרית ולפקידות הבריטית, על פי מספרה היחסי באוכלוסייה של כל קבוצה. הקמת "המועצה המחוקקת" תהיה שלב ראשון לקראת כינון שלטון עצמי בארץ.
2. בריטניה ממשיכה לדבוק בהצהרת בלפור. הצהרה זו אושרה בוועידת בינלאומית בסן רמו, ולכן אין לסגת ממנה. בארץ ישראל אכן התגבש יישוב יהודי בעל שלטון עצמאי, המקיים חיים עצמאיים מבחינה פוליטית וכלכלית. יש לתמוך ביישוב זה ולעודדו, ועם זאת, אין לאפשר ליישוב היהודי לקנות אדמות, לעלות לארץ ולהתיישב בה ללא מגבלות!

3. הגבלת העלייה והתאמתה ליכולת הקליטה הכלכלית של הארץ. הגבלה זו נקבעה כדי שהעולים לא יפגעו באוכלוסייה האחרת הקיימת בארץ ישראל, בזכויותיה ובפרנסתה.
4. הערבים חוששים מפני ההשלכות של הצהרת בלפור ומפרשים את ההצהרה באופן שגוי. חששם הוא הערבים שכל ארץ ישראל תהפוך למדינה יהודית, ולכן, יש להבהיר לערבים כי רק חלק מארץ ישראל יהיה בית לאומי יהודי. על בריטניה להבהיר לערבים כי אין בכוונתה לפגוע באוכלוסייה הערבית בארץ ישראל, בתרבותה, בדתה, בפרנסתה ובזכויותיה.

שאלה מספר 15

גורמים שסייעו בהתפתחות הישוב היהודי בשנות ה-20:

- א. רגיעה ביטחונית. בתקופה זו שררה רגיעה ביטחונית, מבחינה פנימית וחיזונית. הנהגת חוק וסדר הייתה תנאי בסיסי וחיוני שתורם רבות לפיתוח הארץ.
- ב. גלי העלייה לארץ. גלי העלייה תרמו אף הם לשינוי פניה של הארץ ולפיתוחה. הרברט סמואל אפשר המשך עלייה יהודית לארץ ישראל, ונתן 16,500 רישיונות עלייה בשנה (בניגוד למדיניותו של הממשל הצבאי הבריטי שמנע עלייה יהודית לארץ ישראל). כך גדלה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל מ-55 אלף יהודים בסוף מלחמת העולם הראשונה לכ-104 אלף יהודים בשנת 1924. נוסף על כך, הממשל הבריטי עודד התיישבות יהודית, ואכן בתוך שנים ספורות הוכפל מספר היישובים ל-100 יישובים יהודיים ברחבי ארץ ישראל.
- ג. הממשל הבריטי עודד ממשל עצמי מקומי, והכיר במוסדות היישוב היהודי כמוסדות אוטונומיים בענייני פנים. היישוב היהודי ניצל גישה זו, והקים מערכות של ממשל עצמי: כנסת ישראל, הוועד הלאומי, "הסוכנות היהודית", הסתדרות העובדים. מוסדות אלה עבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הבריטים. שיתוף הפעולה התקיים בתחומים כמו העלייה, העבודות הציבוריות, ההתיישבות, החינוך והבריאות.

אפשרות ב' - שאלות נושא

שאלה מספר 16, סעיף א'

הסיבות לעלייה לא"י בשנות ה- 30:

- א. המשבר הכלכלי בפולין. ב-1929 חרף המשבר הכלכלי בפולין, בעקבותיו הוחרפו הצעדים המפלים כלפי היהודים, ואלפי יהודים נדחקו ממקורות פרנסותיהם. בעלי הרכוש בקרב היהודים חששו לאבד את רכושם. בארץ החל שגשוג כלכלי, לאחר המשבר שפקד אותה במהלך העלייה הרביעית.
- ב. חוקי ההגירה בארצות הברית. חוקים אלה מנעו כמעט לחלוטין את כניסתם של יהודים מארצות מזרח אירופה לתחומי ארצות הברית. על רקע הפריחה הכלכלית שנראתה בארץ לאחר המשבר בעלייה רביעית, נראתה ארץ ישראל יעד הגירה אפשרי.
- ג. עליית היטלר לשלטון בגרמניה. התחזקות הנאציזם במרכז אירופה ועלייתו של היטלר גרמו לרבים להגר. יהודי גרמניה היו מרכיב חשוב ומרכזי בעלייה זו. שנת השיא הייתה ב-1935, שבה נחקקו חוקי נירנברג.

שאלה 16, סעיף ב'

הסיבות להתפתחות הכלכלית של הישוב היהודי בשנות ה-30 ודוגמאות

להתפתחות זו:

ההתיישבות השיתופית גדלה משמעותית. מספר היישובים גדל מ-37 יישובים ל-134 מהסיבות הבאות:

1. פעילותה הענפה של תנועת "החלוץ" שהרחיבה את שורותיה, קלטה רבבות בני נוער, הכשירה אותם וחינכה אותם לקחת חלק בהתיישבות העובדת בארץ ישראל.
2. הקרן הקיימת הרחיבה את רכישת הקרקע, והעמידה לרשות ההתיישבות העובדת את רוב האדמות שנרכשו בתנאי חכירה.
3. מוסדות התנועה הציונית סייעו כלכלית, בשל החשיבות שייחדו להתיישבות העובדת.
4. העולים החלו לנצל שיטות יעילות יותר בעיבוד האדמה ובהשקייתה. הודות לידע הטכנולוגי שופרו מקורות המים ונוצלו לחקלאות.

ההתיישבות הפרטית התפתחה בעיקר על ידי עולי גרמניה. רבים מהם היו אקדמאים שלא יכלו להשתלב בתחומים המקצועיים שבהם התמחו בגרמניה, ולכן נאלצו לעשות הסבה מקצועית. חלקם פנו להתיישבות חקלאית פרטית, קנו פרדס, ועיבדו אותו כדי להתפרנס בכבוד.

התרומה המקורית ביותר של עולי גרמניה להתיישבות החקלאית הייתה הקמת "כפרי המעמד הבינוני". דפוס התיישבותי חדש זה התבסס על הון פרטי, תוך שיתוף פעולה עם המוסדות הלאומיים. חלק מתושבי הכפרים קיבלו אדמה מק"ל וחלקם קנו אדמה פרטית. הם הקימו משקים שחלקם התבססו על ענפים כמו הלול, הפרדסנות והירקות. הם לא הגדירו את עצמם כסוציאליסטים, אך פעלו על פי עקרונות שיתופיים. בתחום השיווק של התוצרת החקלאית יצרו החקלאים יוצאי גרמניה נורמות חדשות, בכל הנוגע לאריזה אסתטית, לניקיון ולהקפדה על טיב המוצר. בסך הכול הוקמו כ-10 יישובים חקלאיים חדשים ברחבי הארץ.

שאלה מספר 17, סעיף א'

ההתנגדות של הועד הלאומי למעשי הנקם שבוצעו בערבים:

- א. מעשי הנקם בערבים מנוגדים לערכים המוסריים של היהדות והציונות.
- ב. מעשים אלה זורעים שנאה ועלולים להקצין את השנאה בין שני העמים ולהביא לאסון על הישוב היהודי.
- ג. הדרך ליישום המפעל הציוני אינה בפעולות של איבה אלא בהמשך בנייתו של הישוב היהודי בא"י.

שאלה מספר 17, סעיף ב'

התגובה הרצויה היא הבלגה והמשך בניית המפעל הציוני כפי שנהגו הישוב היהודי והתנועה הציונית עד כה. יש להגן על הישוב היהודי, ללחום בפורעים ובתוקפים הערבים ולא לפעול במדיניות של נקם, "דם תחת דם", כפי שהציעו הפורשים מן ההגנה.

ואכן הישוב היהודי פעל תוך שיתוף פעולה עם הבריטים וכן במסגרת עצמאית, כדי להגן על עצמו ולמנוע התקפות ערביות. כך לדוגמה הוקמו מסגרות כמו: הנוטרים, משטרת הישובים העבריים ופלוגות הלילה של וינגייט.

פרק שלישי-ארצות האסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות העולם

שאלה מספר 18, סעיף א'

ההבדלים העיקריים בין הקולוניאליזם הצרפתי לקולוניאליזם הבריטי

א. מטרת השליטה. הקולוניאליזם הצרפתי ראה בכך שליחות תרבותית, הנחלת התרבות הצרפתית למקומיים. הצרפתים ראו במושבות שלהם חלק בלתי נפרד מצרפת, והקימו בהן התיישבות קולוניאלית גדולה (בעיקר באלג'יריה ומעט בתוניסיה). הם אף הבהירו לנתיניהם כי ככל שיאמצו לעצמם את התרבות השלטת, כך יהיו כל האפשרויות פתוחות בפניהם, כולל קבלה למעמד העליון בחברה. בהקשר זה חשוב לדעת כי התרבות הצרפתית הייתה אוניברסלית וחילונית, ובעיני הצרפתים לא נדרש מאמץ רב מדי לאמצה. לעומתם, הבריטים שלטו באזורים שצינו כדי לקדם אינטרסים אימפריאליים צבאיים וכלכליים. הבריטים לא הנהיגו במושבות התיישבות קולוניאלית, למעט משפחותיהם של אנשי הצבא והמנהל הבכירים.

ב. דפוסי השליטה. דפוס השליטה הצרפתי היה בעיקר סיפוח מוחלט של המדינה (כמו באלג'יריה) או פרוטקטוראט, כלומר שלטון חסות (כמו בתוניסיה), שמנהיג פיקוח מחמיר ומעורבות ישירה בניהול הארץ. גם בארצות שבהן הוחל שלטון של מנדט צרפתי (סוריה ולבנון) נקטו הצרפתים מדיניות של פיקוח מחמיר, והתערבו באופן ישיר בניהול המדינה. לעומת זאת התאפיין דפוס השליטה הבריטי במספר צורות שליטה: מנדט בריטי כמו שהונהג בארץ ישראל.

הבטחה לעצמאות (מצרים ועיראק) תוך מתן סיוע לאוכלוסייה המקומית. הסתמכות על שושלות מקומיות (כמו בירדן ובערב הסעודית).
ג. המדיניות כלפי האוכלוסייה המקומית. הקולוניאליזם הצרפתי ראה בכך "שליחות תרבותית", והונחה בתפיסה של מעורבות ישירה בחיי האוכלוסייה המקומית, תוך ניסיון להנחיל את התרבות הצרפתית לחברה המקומית. לכן כחלק מתפיסה זו הקימו הצרפתים בארצות הקולוניאליות בתי ספר ומוסדות תרבות צרפתיים. בקולוניאליזם הבריטי לא הייתה מידת המעורבות ישירה ועמוקה כמו זו של הצרפתים. הבריטים נמנעו בדרך כלל מניהול ישיר של

המדינה, למעט השליטה בעניינים שנגעו לשמירה על האינטרסים האימפריאליים הצבאיים והכלכליים. הקולוניאליזם הבריטי נתפס כזמני, ואף היה ניסיון לדיאלוג עם התנועות הלאומיות המקומיות. לכן במסגרתו ניתנו יותר סמכויות לתושבי המקום, ובחלק מן המקרים אף הובטחה עצמאות לתושבים.

שאלה מספר 18, סעיף ב'

ככל שהשליטה המערבית הקולוניאלית בארצות האסלאם הייתה ישירה יותר, כך השתפר מעמד המשפטי והאזרחי של היהודים, ומעמד הכלכלי והחברתי עלה. אולם השיפור שצינו ותהליכי המודרניזציה שעברו היהודים לא תמיד פעלו לטובתם. ככל שהיהודים קיבלו יותר זכויות מהמשל הקולוניאלי, כך גבר הנתק מהסביבה המוסלמית, חלה הרעה ביחסיהם עם המוסלמים וגברו גילויי האנטישמיות.

התמורות במעמד המשפטי של היהודים בעקבות החדירה המערבית היו שונות מארץ לארץ. **באלג'יריה** קיבלו היהודים שוויון זכויות מלא שכלל אזרחות צרפתית מלאה. לעומת זאת **בתימן**, שבה הייתה למערב השפעה מועטה, נותר מעמד המשפטי של היהודים ללא שינוי, מעמד הד'מי נשמר. בין שתי דוגמאות קיצוניות אלו ניתן למצוא את כל שלבי תהליך **האמנציפציה ההדרגתית**, מביטול מעמד הד'מי ועד להענקת זכויות אזרחיות שוות ליהודים.

מבין ארצות צפון אפריקה, הייתה אלג'יריה, כאמור, המדינה היחידה שבה הוענקה על פי חוק אזרחות צרפתית מלאה לכל היהודים. במידה רבה היה זה פרי מאמציהם הבלתי פוסקים של יהודי צרפת, אשר פעלו רבות בקרב הממשל הצרפתי למתן זכויות ליהודי אלג'יריה ברוח המהפכה הצרפתית וברוח ההשכלה.

צרפת עצמה העניקה אמנציפציה ליהודים ב-1791 וכך היו לאזרחים שווי זכויות לכל דבר. בעקבות החוק חל מהפך בחיי היהודים. הם יכלו לבחור ולהיבחר למוסדות פוליטיים של צרפת ולשרת בצבא הצרפתי. על החוק חתם יצחק **אדולף כרמייה**, שכהן כשר המשפטים בשנת 1870 והיה ממייסדי "כל ישראל חברים", והוא נקרא **צו כרמייה**.

צו כרמייה הוא נקודת מפנה בתולדות יהודי אלג'יריה. השלכותיו היו מרחיקות לכת בכל תחומי החיים: כצרפתים חלו על יהודי אלג'יריה כל הזכויות והחובות של החוק הצרפתי, כולל חובת הגיוס לצבא וחובת השתתפות בבחירות. מאחר שצו כרמייה

הפך את היהודים לצרפתים, לא היה אפשר עוד להרחיקם מהנהגת הקונסיסטוריות (מועצות דתיות), ובהדרגה הם החלו לתפוס את ראשות הארגון הקהילתי ולהשתלב בהנהגת הקונסיסטוריות.

החוק הגדיר את מעמדם החוקי של יהודי אלג'יריה כחלק מהשכבה השלטת של מתיישבים צרפתים, והביא להפרת האיזון שהיה בין מוסלמים ליהודים. המוסלמים ברובם נחשבו לנתיני השלטון הצרפתי, ולא זכו לקבל אזרחות צרפתית. הם נותרו במעמד נמוך הן ביחס למתיישבים הצרפתיים והן ביחס ליהודים. אם כן, החוק השפיע על מערכת היחסים של היהודים עם האוכלוסייה המוסלמית המקומית. כשהחלו להתעורר רגשות לאומיים בדלניים בקרב האוכלוסייה האלג'ירית, ראו המקומיים ביהודים מעין משתפי פעולה עם הכובשים הצרפתים, המזדהים עם התרבות ועם השלטון הצרפתיים.

עקב התגובות המוסלמיות והצרפתיות באלג'יריה, נמנעו הצרפתים מלהעניק ליהודים בתוניסיה אזרחות צרפתית. לאחר פרסום צו כרמייה פרצו באלג'יריה מהומות, אשר על פי הדעה המקובלת נבעו ישירות מהענקת אזרחות צרפתית ליהודים. החשש היה כי כל רפורמה שתוביל את יהודי תוניסיה לשוויון זכויות עם האזרחים הצרפתים, תיצור בעיה אנטישמית חמורה.

הצרפתים העדיפו להקפיא את המצב הקיים. הם הפקידו את ענייני הקהילה היהודית בידי מועצה בת 12 חברים, שנבחרו לתפקידם אחת לארבע שנים. נשיא מועצה זו שנמנה עם החוגים החילוניים, היה לנציגה של הקהילה בפני השלטונות. החוק לא הכיר במרותו של הרב הראשי על פני שאר הרבנים, והוא קיבל את משכורתו מאוצר המדינה, ולצדו פעלה ועדה בת שישה חברים שפיקחה על ענייני הפולחן הדתי.

רק בערב מלחמת העולם הראשונה הצליחו היהודים לשכנע את הצרפתים להרחיב את הוראות החוק (1910), שקבע את הכללים להענקת האזרחות. על פי החוק יש לעמוד באחד משלושת הקריטריונים הבאים: שירות צבאי של שלוש שנים בכוחות הצרפתיים או שלוש שנות שירות במנהל הציבורי הצרפתי או הצטיינות בפעולות למען צרפת. כך קיבלו כ-12 אחוזים מהיהודים אזרחות צרפתית, שבהדרגה הייתה לאחד מסימני ההיכר של העילית החדשה בתוניסיה.

שאלה מספר 19, סעיף א'

דרכי הפעולה של הפעילים הציוניים:

מלבד לימודי קודש מסורתיים נפתחו מסגרות ללימודי השפה העברית וידיעת הארץ- מקצועות מודרניים שיכשירו את הנוער לקראת עלייה לא"י. הפעילים מעודדים לעלייה לא"י ובכך מגבירים את המודעות ואת התקווה לעלייה. העלייה לא"י נתפסת בעיניהם כמחסום מפני התבוללות. חשוב לציין כי הפעילים הציוניים מודעים להשפעת הקולוניזאציה הצרפתית: התרבות והשפה, על יהודי תוניסיה ובעיקר על הנוער ומכאן מנסים לעורר מודעות ציונית באמצעות השפה העברית, הכרת ארץ ישראל ועידוד עלייה.

שאלה מספר 19, סעיף ב'

הקשיים שהשפיעו על פעילות התנועה הציונית בארצות האסלאם היו:

- א. השפעתם של גורמים בקהילה היהודית דוגמת הרבנים. אמנם הרבנים לא התנגדו לציונות בארצות המזרח כפי שהממסד החרדי במזרח אירופה התנגד, אך גם לא ידוע על אהדה רבה לציונות. מעטים הרבנים שיצאו באופן פומבי להגנת הציונות. יחסו של הממסד הרבני לציונות היה בעל חשיבות רבה, כיוון שבארצות האסלאם עדיין היה היסוד המסורתי מוצק למדי, וההתייחסות הרבנים נגד הציונות יכלה לעכב את התפתחות הציונות.
- ב. בארצות שבהן תהליכי המודרניזציה ודרגת התבוללות של החברה היהודית בתרבות החברה הקולוניאלית הייתה מתקדמת מאוד, כמו אלג'יריה, לא הייתה נטייה לפעילות ציונית משמעותית, בדיוק כפי שקרה במדינות מערב אירופה בתקופה זו.
- ג. יחסה של תנועה הציונית העולמית כלפי יהודי ארצות האסלאם. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם לא עמדה יהדות ארצות האסלאם בראש סדר העדיפויות של התנועה הציונית העולמית. מיעוט שליחים, מיעוט אמצעים, היעדר חומרי הסברה בשפות המדוברות והמקובלות בקרב יהודי ארצות האסלאם (ערבית או צרפתית), כל אלה ועוד צמצמו את יכולת ההתפתחות של התנועה הציונית בארצות אלה. במקומות שבהם ממילא לא ניתן היה לפעול, לאמצעים אלה לא הייתה כל חשיבות, ואילו בארצות שבהן ניתן היה לפעול, היה בכך כדי לסייע להתפתחות הציונות.